

Čeká nás anarchie?

Robert D. Kaplan: The Coming Anarchy. Atlantic monthly, February 1994.

Po rozpadu *bipolárního* rozdělení světa analytici mezinárodních vztahů pomalu přesouvají svou pozornost ze střetů mezi velmocemi v oblastech jejich zájmů na situaci *lokálních regionálních* ohnisek napětí. Nad zdroji, významem a potenciálními důsledky těchto konfliktů pro náš budoucí vývoj se ve své stati *The Coming Anarchy* (Nadcházející anarchie), vydané v únoru 1994 v *Atlantic monthly*, zamýšlí Robert D. Kaplan. Jeho hlavní myšlenky jsou obsahem následujících řádků.

Za pomoci prací odborníků na různé aspekty současného mezinárodního dění a s využitím svých zkušeností z cest po rozvojových zemích nám R. Kaplan předkládá svou vizi zahraniční politiky 21. století. K pochopení událostí následujících padesáti let je podle jeho názoru třeba nejprve pochopit *ekologickou vyčerpanost, kulturní a rasové kolize, geografickou podmíněnost a transformaci války*, z nichž poslední dva koncepty jsou nejdůležitější a zatím nejméně pochopené. Kaplanova představa budoucnosti je poměrně radikální a pesimistická, ovšem nikoli neoborná a neodůvodněná. Myslím si, že zejména jako podnět ke změně našich myšlenkových stereotypů je velmi cenná.

Zlá předtucha budoucnosti

Západní Afrika současnosti nabízí děsivý obraz chudoby, nemocí a vyčerpaných zdrojů. Je to region populační exploze, masové migrace, rozpadajících se národních států a mezinárodních hranic, rozmáhajících se zločinnosti a permanentních kmenových válek.¹ Tato část světa je svědkem rychlého „chřadnutí“ centrálních vlád, jejichž moc nenávratně přechází do rukou soukromých armád, bezpečnostních služeb a mafií. Zdejší státy, poté co byly rozvráceny jejich tradiční rodinné společenské struktury, se stávají neovladatelnou, vysoce nestabilní, beztvárovou esencí, v níž se hromadí demografické, environmentální, společenské i další tlaky. Z celé této změti pak jako skutečné strategické nebezpečí vystupuje nekontrolovatelný výbuch *kriminální anarchie*.

Po této více než znepokojivé charakteristice R. Kaplan šokuje čtenáře prohlášením, že takový vývoj očekává nejen zbytek Afriky a rozvojového světa, ale že západní Afrika je symbolem, zlou předtuchou toho, čemu bude muset brzy čelit v globálním měřítku celá naše civilizace. Protože většina Afriky se dostává na okraj propasti právě v době, kdy skončila studená válka, kdy se environmentální a demografické tlaky v ostatních částech světa stávají kritickými a kdy systém národních států vybudovaný po první světové válce – nejen na Balkáně, ale zřejmě i na Sředním východě – je právě tak na zhroutení, dává Afrika tušit, jak budou válka, hranice a etnická politika vypadat za několik desítek let.

Životní prostředí: nekontrolovatelná příroda

Zpočátku přehlížený pojem životního prostředí se v zahraniční politice pro 21. století stává *národněbezpečnostní otázkou* číslo jedna. Rostoucí populace ohrožované chorobami budou stále citelněji postiženy odlesňováním, půdními erozemi, vyčerpáním vodních zdrojů, znečištěním ovzduší a možná i stoupající hladinou oceánů, která v tak přelidněných regionech, jako jsou delta Nilu nebo Bangladěš, urychlí masovou migraci a následně iniciuje skupinové konflikty. Ekologická devastace, spojená s historickými a etnickými spory, bude příčinou dalších zahraničněpolitických problémů. Thomas F. Homer-Dixon předpokládá, že nedostatek zdrojů bude příčinou *ekologických válek*, *ekologické migrace* a navzdory demokratizačním tendencím povede ke vzniku „tvrdých režimů“, zejména v zemích s vojenskou minulostí (Nigérie, Indonésie, Brazílie). Jak píše, demokracie je

problematická, nedostatek je jistější. Během příštích padesáti let počet obyvatel naší planety vzroste z 5,5 mld. na více než 9 mld. Ačkoli optimisté doufají v objevení nových zdrojů, v technologické pokroky a v rozšíření tržních principů, často zapomínají, že *se 95 % populačního růstu bude týkat nejchudších regionů Země*, jejichž vlády jsou jen pramálo funkční, v regionech, které jdou naprosto jiným směrem než postindustriální pás Evropy a Severní Ameriky, vzmáhající se pacifický kruh (Pacific Rim) a několik dalších izolovaných míst s jejich svobodným obchodem a s „informačními dálnicemi“! V zemích, kde už je neovladatelnost kritická, pak environmentální tlaky neustí v totalitarismus (např. Irák), ale v rozpad sociálních struktur, v „kulturu pouličních válečníků“ (např. Somálsko).

Řešení podle Homer-Dixona spočívá ve skoncování se „sociálně sociální teorií“, která pro sociální a politické změny uvažuje pouze o sociálních příčinách. Je proto třeba si *znovu všimnout přírody* a přestat politiku oddělovat od fyzického světa, tj. od klimatu, veřejného zdraví a životního prostředí.

Srážka civilizací

Za východisko kulturních a rasových aspektů R. Kaplan bere velmi diskutovanou práci Samuela D. Huntingtona *The Clash of Civilizations (Srážka civilizací)*. Podle ní se svět za poslední století posunul od konfliktů národních států přes konflikty ideologické až ke *konfliktům kulturním*. Rozdíly mezi civilizacemi nejsou pouze skutečné, ale jsou též zásadní a zintenzivněním kontaktů mezi různými národy se vědomí civilizační příslušnosti ještě prohlubuje. Přitom ekonomická modernizace nemusí nutně přinášet spásu, protože nejen podporuje individuální a skupinové ambice, ale zároveň i oslabuje tradiční loajalitu vůči státu.

Katalyzátorem kulturních třenic je hlavně ekologická krize. Vyčerpaná příroda nutí venkovské obyvatelstvo přemísťovat se do měst. Nové pseudomoderní prostředí ohrožuje tradiční hodnoty prostých, religiózních venkovanů, nedokáže uspokojit jejich základní životní potřeby a navíc je zdravotně závadné. Vytváří se tak živná půda pro extremismus a radikální náboženské směry, které nabízejí psychologickou obranu, novou identitu a pomoc s adaptací.

Kritici Huntingtonovi vytykají, že jeho pojetí světových konfliktů (ohrožujících Západ) jako střetu mezi osmi základními civilizacemi je příliš zjednodušené. Civilizace samy totiž nejsou homogenní a obsahují v sobě řadu menších znepřátelených entit.² To však může být podle Kaplanova názoru ještě horší, protože vedle západního světa zbyde vyčerpaná planeta, přeplněná „skinheadskými kozáky a bojovníky juju“, kteří pod vlivem starých kmenových nenávistí a s odporem vůči západní kultuře budou bojovat o zbytky přetížené Země v partyzánských válkách. Po kontinentech se rozšíří vlny nepřehledných konfliktů bez jasného schématu, což pro Západ znamená, že nebude existovat žádná zjevná, jednoduše definovatelná hrozba, jakou byl komunismus nebo nacismus.

Zavadějící mapy

Současné mapy představují *konceptní bariéru*, která nám brání plně pochopit začínající politický rozpad rozvojového světa. Jsou spojeny s karteziánským pojetím moderní vědy a stejně jako pojem hranice jsou plodem západní kultury. Dnešní mapy a zejména hranice např. v Africe nebo v Asii byly tvořeny v éře kolonialismu. Nevycházely vůbec ze situace daných zemí a sloužily především jako klasifikační síť, umožňující snadnou počitatelnost a přehlednost koloniálních držav. Odtud pramenící technokratické nazírání na tvorbu map však přetrvává dodnes.⁴

Konvenční kartografie není schopna zachytit skutečný stav mnoha zemí, neodráží reálné držitele moci, národnostní (rasové) a kulturní (náboženské) složení, migrační proudy, demografický vývoj, strukturu osídlení a vyčerpanost zdrojů.⁵ Není divu, že při výše zmíněných tlacích konec studené války přináší krutý proces přirozené selekce mezi existujícími státy, které často přestávají plnit své základní úkoly. Mnohé státy se v nedaleké

budoucnosti dočkají změny svých hranic nebo zániku.⁶ Systém národních států nahradí neutříděné schéma městských států a států tvořených rozsáhlými chudinskými oblastmi (shanty states).

Nové pojetí války

Anarchický regionalismus, který ovládne politický život rozvojového světa, přináší i změněné pojetí války. Významným válečným teoretikem, který mapuje tento posun a zároveň doplňuje Huntingtonovy a Homer-Dixonovy myšlenky, Kaplanovy zkušenosti, jakož i další podobné práce, je Martin van Creveld. Došel k závěru, že boj pro dnešního člověka už namnoze není prostředkem, ale účelem. Strach z granátů osvobozuje člověka od tíživých problémů existence a pro miliony zoufalých tohoto světa válka dokonce znamená krok kupředu. Přirozená lidská agresivita je překonána až po dosažení jisté ekonomické, vzdělanostní a kulturní úrovně. Při znalosti demografického vývoje proto není otázkou, zda války budou (bude jich mnoho), ale jaký druh války to bude!

S pádem národních států mizí rovněž staré způsoby vedení války. Ty nadcházející se budou spíše podobat *středověkým válkám*, kdy byly beznadějně propleteny politické, náboženské, ekonomické a sociální motivy. Válka nebude místně omezená, protože pohybující se organismy (např. teroristé) mohou volně překračovat nefunkční hranice. Její forma bude odpovídat spíše bitvám primitivních kmenů (sice za využití moderní techniky), bojujícím za kolektivní kulturní nebo fyzické přežití, než rozsáhlým konvenčním nebo dokonce kosmickým válkám s jasnou válečnou ideologií. Státu je vyrváno legitimní právo na ozbrojenou moc, a proto *splyvají hranice mezi válkou a kriminalitou*. Státní a municipální autority nejsou schopny garantovat bezpečnost ani zajistit základní potřeby svých občanů, nemluvě o „kvantech“ uprchlíků. Roste moc soukromých bezpečnostních služeb a mafii. Jen otázkou času je zánik množství států.

Zatímco vzdálená budoucnost bude nejspíš patřit rasově promíšenému globalizovanému člověku, nadcházející dekády nás zastihnou v kladení většího důrazu na to, co nás rozděluje, než na to, co nás spojuje. Osobní bezpečnost bude pro lidi mnohem důležitější než politické hodnoty. A ačkoli – jak závěrem píše R. Kaplan – naplní hlavních zpravodajských relací jsou převážně události z New Yorku, z Tokia či z Berlína, skutečný obraz budoucnosti se tvoří někde zcela jinde.

Petr Lebeda

¹ Např. 55 % populace Pobřeží Slonoviny žije ve městech, do roku 2000 se předpokládá vzestup na 62 %. Roční čistý populační růst činí 3,6 %, takže dnešních 13,5 milionu obyvatel se do roku 2025 rozroste na 39 milionů. Alarmujícím tempem mizí v západní Africe původní deštné lesy. Jejich podíl na celkové rozloze země činil např. v Sierra Leone v roce získání nezávislosti (1961) 60 %. Dnes představují pouhých 6 % rozlohy.

² Válka v Perském zálivu prokázala, že islámský svět není jednotný a že Západ může s některými islámskými státy úspěšně spolupracovat. Podobně např. arménsko-ázerbájdžánský konflikt nelze redukovat na střet muslimské a ortodoxní pravoslavné civilizace, protože Arméni nebojují proti vyznavačům Alláha, ale proti azerským Turkům, potomkům těch Turků, kteří je zmasakrovali v roce 1915. Z tohoto důvodu se těší podpoře Teheránu, protože ani iránská nábožensky militantní kultura nemá tureckou sekulární kulturu (navíc používající latinku) příliš v lásce.

³ Juju je v západní Africe výraz pro fetiš, amulet či kouzlo. Je spjatý s tamějšími náboženskými kulty, zejména s animismem. R. Kaplan používá tento výraz jako symbol iracionální víry v síly duchů, která znemožňuje hlubší zakořenění monoteistických náboženství a je odpovědná za mnohé brutální a zvrácené činy.

⁴ Odpovídající mapa by musela mít spíše podobu trojrozměrného hologramu, který by obsahoval množství překrývajících se vrstev a „chapadel“ v neustálém pohybu.

⁵ Bezvýznamnost hranic v západní Africe je zřetelná z migračních proudů. Ve své zemi se nachází např. asi 400 000 „občanů“ Sierry Leone, dalších 280 000 jich je na „území“ Guiney a 100 000 v Libérii. „Na oplátku“ odliv Liberijců do Sierry Leone představuje zhruba 400 000 lidí, ještě o 200 000 více se jich přesunulo do Guiney a 250 000 překročilo hranice Pobřeží Slonoviny.

⁶ Ačkoli populační pásy v subsaharské Africe jsou horizontální (hustota zalidnění roste od Sahary směrem tropům), hranice vytvořené kolonizátory jsou vesměs vertikální, a proto v protikladu k demografii a topografii.